

nostmi matematických výsledků, různých stupňů abstrakce a obecnosti a vidí i užitečnost těchto stupňů (pochopí též jejich důležitost). Práce je však poznamenána snahou použít v jednotlivých kapitolách co nejvíce pojmů, které však nemohou být (vzhledem k nedostatku prostoru) důsledně propojeny a ilustrovány — a proto někdy není čtenář dostatečně motivován k jejich zvládnutí a zapamatování.

Vážní zájemci o matematiku zde najdou hodně poučného, zajímavého a užitečného, je tu mnoho látky, která slouží jako stimul pro sociologické aplikace. Knihu tedy můžeme přivítat jako jeden z řídkých zdrojů matematické informace na výše popsané úrovni.

Jun Řehák

Sovremennaja buržuaznaja političeskaja nauka: problemy gosudarstva i demokratií
(Současná buržoazní politická věda: problémy státu a demokracie)

Moskva, Nauka 1982, 336 s.

Kniha Současná buržoazní politická věda, vydaná pod celkovou redakcí G. Ch. Šachnazarova a pod záštitou Ústavu státu a práva Akademie věd SSSR a Sovětské asociace politických věd, je výsledkem práce redakčního kruhu ve složení P. S. Gracianskij, V. G. Kalenskij a V. J. Gulijev. Posledně jmenovaný byl vedoucím autorského kolektivu. Na knize se dále autorsky podíleli G. V. Gazenko, V. G. Grafskij, N. N. Dějev, S. A. Jegorov, B. A. Kurkin, E. N. Ožiganov a V. V. Smirnov.

Jde o dílo, které jak v rámci sovětské, tak i v širším rámci celé současné marxisticko-leninské literatury zabývající se kritikou buržoazní politologie zaujímá výjimečné postavení, a to proto, že se snaží analyzovat tuto část soudobého buržoazního myšlení komplexně. Sovětsští autoři mohli v uvedené práci vycházet z určitého již konstituovaného zázemí, protože kritice nemarxistických názorů na politiku je v SSSR trvale věnována pozornost. Slo však o zázemí tvořené dílčími studiiemi zabývajících se buď pouze některými složkami buržoazní teorie politiky, jejími dílčími problémy, jednotlivými stránkami jejího vývoje, nebo jejím stavem v jedné kapitalistické zemi.

Recenzovaná práce je prvním pokusem relativně vyčerpávajícím způsobem informovat o současné politologii v hlavních kapitalistických zemích a kriticky ji analyzovat. Z tohoto důvodu je zároveň vhodnou studijní pomůckou, která zatím v této oblasti chyběla, a lze ji tudíž považovat za průkopnický čin.

V úvodu ke knize autoři konstatují, že v oblasti dnešních buržoazních politických a právních věd se stále zřetelněji projevuje reakce na dřívější formalismus a normativismus. Souvisí to se silným vlivem metodologie přírodních věd i buržoazní sociologie, zejména s jejími novými výzkumnými technikami. Jedním z projevů zmíněných tendencí v buržoazním společenskovědním myšlení byl rovněž vznik politické vědy (politologie) jako samostatné disciplíny, která se konstituovala na pomezí sociologie a teorie práva a jež se zabývá rozsáhlou oblastí politických vztahů na různých úrovních.

Kritický zájem marxistických autorů o buržoazní politologii je podmíněn jak tím, že je z ideologických důvodů nutné se na základě přesvědčivých argumentů vyrovnávat s jejími koncepcemi, tak do určité míry i tím, že je z ní možno čerpat některé náměty pro marxisticko-leninskou společenskou vědu. Autoři správně zdůrazňují, že je důležité nejen vidět třídní omezenost buržoazních teoretiků a vést aktivní boj s reakčními světónázorovými orientacemi, ale že je také třeba vyčlenit z jejich děl vědecky cenné myšlenky i racionální metody poznávání sociálně politické skutečnosti.

Základním cílem knihy je celková kritika buržoazních koncepcí, jež se ubírá dvěma hlavními směry. Jde předně o kritiku metodologie buržoazní politické vědy, přičemž se autoři snaží ukázat jak neudržitelnost obecných metodologických postupů buržoazních politologů, tak i nedostatky projevující se v konkrétním zaměření jejich výzkumů. Za druhé jde o kritiku obsahu závěrů, k nimž buržoazní politická věda dospívá. V souvislosti s touto kritikou se sovětsští autoři často odvolávají na fakta reálného sociálně politického života imperialistických států, jež jsou v pracích buržoazních politologů zkresleně odražena.

Autoři konstatují, že v posledních desetiletích došlo v buržoazní politické vědě k určité reorientaci, která se projevuje v těchto základních směrech: 1. postupně je opouštěna myšlenka, že existuje zásadní protiklad mezi „vědeckým“, tj. empirickým, a „nevědeckým“, tj. filozofickým poznáním, což je doprovázeno růstem zájmu o vzájemný vztah poznání a morálního hodnocení, o odhalení politických hodnot

i principů jejich uspořádání; 2. zvyšuje se zájem o dějiny politických učení a o jejich novou interpretaci, o historickou metodu, a je kritizována absolutizace rozdílů normativního a historického přístupu; 3. dochází k určitému návratu ke zkoumání státu, jeho zákonodárných a výkonných institucí, práva a soudních orgánů; 4. zvyšuje se zájem o marxismus, doprovázený pokusy o jeho „modernizaci“ a přizpůsobení různým buržoazně liberálním a revizionistickým názorům; 5. přebírají se metody a pojmy jiných věd a na jejich základě vznikají nové politologické směry, jako je biopolitika, politická geografie, etnopolitika apod.; 6. vzrůstá význam politologie jako aplikované vědy, stále více profesionálních politologů nachází uplatnění ve státním aparátu.

Z celé rozsáhlé problematiky soudobé buržoazní politické vědy se autoři zaměřují hlavně na otázky státu a demokracie. To však neznamená, že jejich celkový pohled na tuto disciplínu je tím zúžen a omezen a že jde vlastně opět pouze o jednu z řady jen dílčích kritických studií. Tyto dvě otázky jsou zcela záměrně zvoleny předně proto, že z mnoha vymezení předmětu politické vědy v buržoazní literatuře je nejrozšířenější to, jež ji definuje jako vědu o politické moci, a za druhé proto, že právě koncepce politické moci si činí nárok na odhalení základních zákonitostí politického života a pokoušejí se vysvětlit politické formy a instituce i politický systém jako celek. V určitém smyslu tudíž kniha sovětských autorů vypovídá o současné buržoazní politologii mnohem více, než by její podtitul na první pohled mohl napovídat.

První kapitola knihy, nazvaná *Utváření buržoazní politické vědy*, konstatuje, že v soudobé západní literatuře se pojem politická věda používá především k označení zvláštní akademické disciplíny zformované a institucionalizované ve vyspělých kapitalistických zemích po druhé světové válce. S tímto pojmem se často spojuje představa přesných, objektivních a systematizovaných politických poznatků, založených na exaktních analytických metodách převzatých z přírodních věd. Politická věda je dále spojována s jakýmsi nezaujatým a střízlivým přístupem k politické skutečnosti, se snahou a dovedností vidět za vnějšími formami reálné hybné síly a pružiny politického mechanismu, projevy „zákonitostí“ fungování a vývoje instituce politické moci i celého systému politických vztahů.

Politická věda zahrnuje empirické výzkumy sociální struktury moci, politického vlivu a politického chování, politických orientací a veřejného mínění, prognózování politických situací atd. Přitom se tvrdí, že zmíněné výzkumy jsou založeny na nejnovější výbavě vědecké analýzy, jako je matematické modelování, faktorová analýza, analýza korelací, matematická teorie her, systémová analýza apod. Protože všechny tyto metody byly široce aplikovány v sociologii, byla „nová“ politická věda spojována zejména se sociologickými výzkumy, přičemž z ní byla vyřazována nejen politická filozofie a právní teorie státu, ale i ty politologické práce, jež neodpovídají úzce scientistickým představám o profilu a charakteru politických poznatků. Proto je v západní literatuře časté ztotožňování politické vědy s politickou sociologií, respektive snaha vyčlenit z celé politologie právě její sociologický směr.

Vedle tohoto novopozitivistického zaměření však v rámci buržoazní politologie jako akademické disciplíny existovaly i tradiční přístupy, tj. filozofické, historické a právně institucionální zkoumání politiky a politické moci. Nadto někteří buržoazní sociologové nejenže nechtěli ztotožnit politickou vědu s politickou sociologií, ale právě naopak je kladli proti sobě a zdůrazňovali, že politická věda má institucionálně státní charakter, zatímco politická sociologie má sociokulturní a behaviorální aspekt.

Sovětská autoři píší, že takovéto kladení politické sociologie proti politické vědě bylo oprávněné pouze zčásti a aplikovatelné hlavně na rané etapy jejich vývoje. Jeho hlavním zdrojem bylo soupeření obou disciplín v procesu diferenciace věd, jež se zintenzívnila po druhé světové válce. Formování politické vědy v poválečné éře souviselo se snahou určité skupiny společenských vědců vytvořit stejně samostatnou akademickou disciplínu, jako je sociologie, historie, psychologie a teorie práva. V téže době se političtí sociologové obávali o své pozice v rámci sociologie, neboť v sociologicky orientovaných politologických viděli konkurenty, kteří vnikli do jejich zájmové sféry. Toto vniknutí však bylo přirozené a nevyhnutelné, a ať se jednotliví političtí sociologové jakkoli snažili prezentovat politickou vědu pouze jako institucionálně právní disciplínu, přesto se politická věda stále více sociologizovala a sblížovala s politickou sociologií jak svým předmětem, tak i metodami. Političtí sociologové na druhé straně zase pochopili určitou sociologickou omezenost své subdisciplíny, jež se projevovala v tom, že se izolovali od institucionálního aspektu problematiky, a uznali fakt, že při zkoumání sociálního chování v politické sféře je nutné přihlížet k aktivnímu regulačnímu působení oficiálních politických struktur a norem.

Zmíněnou metamorfózu zájmů teoretiků buržoazní politické sociologie demonstrierají sovětské autoři na změně názorů S. Lipseta a konstatují, že tento americký autor nakonec nejen potvrdil nutnost sociologické analýzy vládních i jiných oficiálních politických struktur, ale i jednoznačně uznal důležitost právní formy státní organizace a politického procesu, když zřejmě nadsadil jejich roli při vytváření tříd i při formování společenského vědomí. Lipsetovo pojetí politické sociologie jako disciplíny, v níž je sociologie integrována s teorií státu, znamená v podstatě renesanci tradiční představy o politické vědě jako nejdůležitější problémové oblasti sociologie.

Poté autoři stručně reprodukuji vývoj názorů na stát a politiku od antických dob až po devatenácté století. Zvláštní pozornost věnují dnes už klasickým a stále vlivným buržoazním politickým teoriím, tj. Moskově koncepci „politické třídy“, Paretově koncepci „elity“, Weberově sociologii státu, Michelsovu „železnému zákonu oligarchie“ a Bentleyho teorii „zájmových skupin“. Zejména jejich kritická analýza a srovnání Moskovských a Paretových názorů patří k tomu nejhlubšímu a nejlepšímu, co bylo marxistickými autory na toto téma dosud napsáno.

Další kapitoly knihy informují o konstituování a stavu politologie v hlavních kapitalistických zemích a z marxistických pozic ji kriticky analyzují.

Druhá kapitola se zabývá soudobou politickou sociologií v USA. Sleduje její formování jako akademické disciplíny i její současný profil. Konkrétně si všímá zejména empirických teorií politické moci a politického chování, reprezentovaných především díly D. Trumana a R. Dahla. Sporů mezi zastánci teorie demokracie a přívrženci koncepcí elitismu (Mills, Kornhauser, Baskin, Prewitt, Stone, Presthus, Dye, Zeigler, Pickering, Domhoff, Dahl aj.), technokratických koncepcí politické moci (Simon, Beckwith, Odegard aj.), sociologie politických systémů (Easton, Almond, Mitchell, Deutsch) a srovnávací analýzy politického vývoje (Huntington, Nelson aj.).

Po konkrétní, věcné a rozsáhlé kritické analýze americké politické sociologie dospívají sovětské autoři k závěru, že náhledě na některé nové tendence, obecně metodologický i gnozeologický základ politické vědy v USA jako celek zůstává nezměněn. Chybí v ní přísně vědecká obecná teorie politiky a otázky se zpravidla řeší pomocí dílčích metodologických zdokonalení. Proto snaha zvýšit sociálně praktickou úlohu a teoreticko-metodologickou efektivnost politické vědy má často deklarativní charakter. Zvláštnosti dalšího vývoje politické vědy v USA i vliv nových impulsů, jež se v ní objevují, budou do značné míry určovány jak sociálně politickým vývojem, tak i výsledky vzájemného boje vědeckých a pseudovědeckých sil a tendencí.

Při této příležitosti nelze neupozornit, že u nás nedávno vyšly dvě zasvěcené a kvalitní práce Z. Masopusta (Behavioralismus v americké politologii, Praha 1980, a Kritika teorií politického pluralismu v buržoazní ideologii USA, Praha 1981), které tematicky mají k některým částem druhé kapitoly recenzované práce velmi blízko.

Třetí kapitola je věnována kritické analýze politických věd v Anglii. Její úvodní část je přehledem vývoje anglické politologie a informací o jejích hlavních institucích a reprezentantech. Sovětské autoři konstatují, že současná anglická politická věda je novým odvětvím humanitních věd, jež se konstituovalo po druhé světové válce. V tomto období se posílila její sociologická a sociálně psychologická orientace. Zároveň se v Anglii politická věda výrazně institucionalizovala a získala významné místo jako vysokoškolský studijní obor.

Ke stěžejním problémům zkoumaným soudobou anglickou politickou vědou patří otázka politických stran, nátlakových skupin, politické kultury a politických systémů. Pozornost je věnována rovněž srovnávacím výzkumům politiky. Sovětské autoři kriticky analyzují výsledky, k nimž ve všech těchto oblastech v Anglii dospěli takoví badatelé, jako R. Rose, D. Butler, D. Stokes, R. T. McKenzie, A. Silver, G. Lehmbruch, R. Jessop, S. F. Finer, J. Blondel aj.

Čtvrtá kapitola se zabývá francouzskou politickou vědou. Informuje nejprve o její konstituování a podává přehled jejích hlavních institucí. Upozorňuje, že ani ve Francii se tato disciplína neutvářela beze sporů a diskusí. Pokud jde o její předmět, vykrystalizovala zde a dodnes jsou zastávána tři základní stanoviska. 1. Menšina politologů v čele s M. Prélotem je toho názoru, že předmětem politické vědy je stát. 2. Převážná část francouzských politologů (např. M. Duverger, R. Aron a G. Burdeau) vymezuje tuto disciplínu jako vědu o moci. 3. Někteří badatelé (např. F. Bourricaud) se domnívají, že předmětem politické vědy není jakákoli moc, ale pouze moc v tzv. komplexních společnostech.

Poté se sovětské autoři podrobněji kriticky zabývají koncepcemi politické moci v pojetí takových teoretiků, jako je G. Burdeau, M. Duverger, R. Aron, A. Hauriou a L. Duguit, teorií politických institucí a institucionální koncepcí státu, repre-

zentovanými M. Prélotem, G. Burdeauem a A. Hauriouem, teorií sociální stratifikace, stran a nátlakových skupin, vypracovanou zejména G. Gurvitchem, M. Duvergerem, R. Aronem, F. Goguelem, G. Lavauem a studiemi o politických režimech a systémech, jejichž autorem je především M. Duverger.

Pátá kapitola obsahuje kritickou informaci o vývoji italské politologie po druhé světové válce. Ve srovnání s ostatními hlavními kapitalistickými zeměmi nebyl rozvoj politologie v Itálii tak rychlý. Byl to důsledek dlouhodobého přerušení práce v oblasti sociologie politiky a politické vědy v období fašistické diktatury. K renesanci politologické činnosti dochází až počátkem padesátých let především zásluhou G. Sartoriho.

Poválečný vývoj sociologie politiky a politické vědy v Itálii dělí sovětští autoři podmíněně do tří etap. 1. Pro padesátá léta jsou charakteristické empirické výzkumy a první pokusy o teoretické zdůvodnění uvedených disciplín. Z této produkce získala mezinárodní ohlas pouze kniha G. Sartoriho *Demokracie a definice*, vydaná roku 1957. 2. Pro počátek šedesátých let jsou charakteristické obecnější práce, jež mají hlavně didaktický ráz. (Jde zejména o studie F. Barbana, B. Bruna, A. Izza a E. Pennatiho.) 3. Od konce šedesátých let vycházejí analytické práce o teoretických a metodologických problémech. Jejich autoři jsou především R. Bruni, G. Sartori, P. Farneti a G. Pasquino.

Sovětští autoři analyzují hlavně výsledky některých empirických výzkumů, díla z oblasti sociologie stranických systémů a některé metodologické problémy soudobé italské politologie.

V závěru kapitoly konstatují, že celkově je možné považovat období obnovy italské politické sociologie a politické vědy za uzavřené. Avšak na otázku, bude-li mít italská politologie specifické, pouze ji vlastní národní formy, bude možné odpovědět až později. Zatím je pod zřetelným vlivem zejména politologie americké.

Poslední kapitola recenzované práce se zabývá politickou vědou v NSR. Konstatuje, že v ní dnes existují dva základní směry, a to normativistický či normativně ontologický, a novopozitivistický. Základem prvního z nich je přesvědčení, že je v praktické činnosti nutné sjednotit etiku a politiku, přičemž etika má hrát roli duchovního kritéria politiky.

Stoupenci novopozitivistické politologie vycházejí ze známých zásad novopozitivistické gnozeologie a z metodologie kritického racionalismu. To znamená, že se snaží výrazně oddělit sféru toho, co je a co být má, přičemž vědecké analýze může být podrobena pouze sféra faktické politické reality.

Sovětští autoři věcnými argumenty dokazují neudržitelnost těchto dvou krajností a nastiňují marxisticko-leninské řešení vztahu popisu a hodnocení při studiu politických jevů.

Poté si všimají, jak se v NSR vyvíjí vztah politické vědy a tradiční filozofie státu, a to zejména v souvislosti s dílem O. K. Flechtheima a A. Gehlena. Další části této kapitoly jsou věnovány vztahu obecného učení o státu, sociologie státu a politické sociologie, sociologickým koncepcím politologie a sociálně filozofickým a strukturálně funkcionalistickým makrosociologickým koncepcím demokracie a politické organizace buržoazní společnosti.

V závěru knihy vyvozují autoři z analýzy stavu současné buržoazní politologie v hlavních kapitalistických zemích některá základní poučení:

1. Rozšířená představa, že „modernost“ této disciplíny je plně dána určitým počtem nejnovějších metod a postupů, musí být značně korigována. Kladení tradiční a současné politické vědy proti sobě je charakteristické pouze pro empirický a behavioristický proud, který dnes převládá v USA a sílí i v některých dalších kapitalistických zemích. Omezenost a bojovný antihistorismus pozitivistů v politické vědě je však předmětem oprávněné kritiky, a to nejen z pozic dialektickomaterialistické teorie politiky, ale i z pozic představitelů soudobé buržoazní politické filozofie, levičáckoradikální sociologie i existencialisticky zabarvené filozofie.

2. Vývoj soudobé buržoazní politologie úzce souvisí s těmi požadavky a potřebami, jež plynou z „normální“ reprodukce politických vztahů třídně antagonistické společnosti. Určujícím faktorem této „angažovanosti“ je třídně donucující charakter aplikace politologických poznatků v buržoazní společnosti, což nutně vede k přeměně vědy v nástroj ekonomického vykořisťování, sociálního „ukáznění“ a politických i ideologických manipulací nejružnějšího druhu. Přes tuto svou konzervativnost a apologetičnost plní buržoazní politologie do určité míry i sociálně kritickou funkci. Protože však hledá hlavně prostředky uchování buržoazního panství, připouští kritiku pouze ve velmi omezeném rozsahu, který je určován dílčí racionalizací třídního

panství, bez níž není existence ani jednoho politického systému soudobého kapitalismu myslitelná.

3. Důležitým rysem buržoazní politologie je její mnohaletá a dodnes trvající polemika s marxismem. Všechny nejvýznamnější konstrukce a studie z oblasti buržoazní politické teorie za posledních sto let vznikaly v přímé nebo skryté konfrontaci s marxistickým pojetím společnosti a politiky.

Kniha *Současná buržoazní politická věda* je významným příspěvkem ke kritice důležité složky soudobé buržoazní ideologie. Obsahuje cenné informace o stavu a vývojových tendencích politologie v hlavních kapitalistických zemích a je první marxistickou studií, která je relativně vyčerpávajícím kritickým přehledem klíčových směrů této disciplíny. Vedle jejich hodnot informačních je třeba vyzvednout i její celkové zpracování, založené na solidní znalosti buržoazní politologické produkce a na přesvědčivé marxisticko-leninské kritice jejích hlavních tezí i postupů. Díky všem těmto přednostem bude kniha nesporně plnit jak funkci metodologicko-teoretickou, tak i didaktickou.

Jan Sedláček

V. Z. Rogovin: Social'naja politika v razvitom socialističeskom obščestve (Sociální politika v rozvinuté socialistické společnosti)

Moskva, Nauka 1980, 203 s.

Zajímavá práce V. Z. Rogovina se zabývá významnou oblastí systému plánování a řízení socialistické společnosti — sociální politikou. Pokouší se charakterizovat základní směry a tendence v této oblasti v SSSR v současné etapě a prozkoumat řadu aktuálních sociálních problémů, které vznikly v procesu společenského vývoje. Autor vychází především z programu sociálního rozvoje sovětské společnosti, obsaženého v nové ústavě SSSR. Sám navrhuje i možná řešení některých problémů.

V úvodu analyzuje základní používané kategorie jako jsou životní způsob a sociální politika. Konstatuje, že „v současných podmínkách se stále více spojují různé sféry společenského života, přičemž zvláštní důraz se klade na komplexní analýzu a prognózu ekonomických, politických, kulturních a ideologických procesů, na jejich vliv na formy a bezprostřední podmínky každodenního života“ (s. 5). Tato vzájemná spjatost je nejlépe zachycena právě výrazem „životní způsob“, který považuje autor za nejdůležitější kategorii historického materialismu.

Zavedení tohoto pojmu do teorie a praxe sociálního plánování a řízení je podle autora důležité proto, že umožňuje analyzovat různé sféry společenského života právě v jejich reálně existujících vztazích a vlivech.

„Sociální politika jako vědecká disciplína znamená oblast sociologického vědění, která systematicky zkoumá sociální procesy určující životní činnost lidí ve společnosti z hlediska možnosti řízení těchto procesů“ (s. 10). K výzkumům konkrétních problémů se pak bezprostředně přibližuje při rozhodování v oblasti řízení a plánování, tzn. v oblasti reálné sociální politiky.

Vlastní publikace je rozčleněna na 6 organicky na sebe navazujících celků:

1. Podstata sociální politiky a rozšíření sféry jejího vlivu v etapě rozvinutého socialismu.
2. Sociální politika ve sféře práce.
3. Sociální politika ve sféře vzdělání a kultury
4. Sociální politika ve sféře příjmů a spotřeby.
5. Společenské fondy spotřeby a jejich role v uskutečňování principů socialistické spravedlnosti.
6. Sociální problémy současné rodiny a úkoly demografické politiky.

První kapitola se zabývá místem sociální politiky v systému socialistického plánování a řízení. Podle autorova názoru vystupují potřeby jako spojnice mezi hodnotovou orientací lidí a jejich způsobem života. Na jedné straně ideologické, světonázorové faktory podstatně ovlivňují formování potřeb a tím i formy životních činností. Na druhé straně reálně se vytvářející struktura životního způsobu zpětně ovlivňuje směr potřeb a hodnotové orientace lidí. Tento dialektický vztah umožňuje tedy stimulovat rozvoj potřeb na vyšší úrovni, která podmiňuje změny duchovního života lidí cílevědomou organizací životních činností.

Přitom rozvoj potřeb je spjat nejen s plnějším uspokojováním potřeb již existujících, ale i se vznikem nových potřeb jako výsledku vzniku nových druhů spotřebního zboží, nových druhů činností atd. Nové úkoly sociální politiky jsou tedy v sou-